

Het grootste Wagnermonument ter wereld

door Minze bij de Weg

Het blijft een vreemde ervaring. Je loopt op een mooi wandelpad in een drukbezocht natuurgebied, een kilometer of dertig buiten Dresden. De Liebethaler Grund in de gemeente Pirna. Rechts een rotswand, links het kabbelende en bruisende riviertje de Wesenitz. En dan plotseling klinkt er, boven de ruisende bladeren en het klaterende water uit, muziek. Onmiskenbaar de ouverture uit Lohengrin. Mensen staren omhoog. Daar staat hij, de meester.

Richard Wagner is wel vaker met een monument vereerd. Hoe kan het ook anders in een land dat zijn geschiedenis hooghoudt. Denk bijvoorbeeld aan het standbeeld in de Tiergarten in Berlijn. Maar zo groot als hier en zo ver afgelegen van het stadsgewoel tref je het nergens aan. Het Richard-Wagner-Denkmal in het natuurgebied Liebethaler Grund is het grootste ter wereld.

Hoe kwam dat reusachtige monument tot stand? En waarom staat het juist hier? Zoals zo vaak was het een combinatie van particulier initiatief en toeval die tot het uiteindelijke resultaat leidde. We gaan terug naar het begin van de twintigste eeuw.

Professor Richard Guhr (1873 – 1956) was beeldhouwer en 32 jaar lang hoogleraar aan de Dresdner Kunstgewerbeschule. En hij was een groot bewonderaar van Richard Wagner. In 1913 was het honderd jaar geleden dat Wagner werd geboren en Guhr wilde daar graag een bijdrage aan leveren. Op eigen initiatief had hij een Wagnermonument ontworpen, waarvan hij in 1912 een gipsmodel liet maken. Hij stelde de stad Dresden voor om op zijn kosten in 1913 in de *Grossen Garten Dresdens* een marmeren monument voor Wagner op te richten. Niet vreemd want Wagner was van 1843 tot 1849 ‘Kapellmeister’ geweest aan de plaatselijke opera en was grotendeels opgegroeid in Dresden.

Het voorstel werd echter afgewezen door het stadsbestuur en het gipsmodel verdween in het depot. De Eerste Wereldoorlog en de daaropvolgende inflatie zorgden ervoor dat er niets gebeurde.

Teplitz als reddende engel

Toen het gipsmodel in 1923 werd tentoongesteld in de Dresdner Kulturverein ontbrak het Guhr door de gigantische inflatie zelfs aan geld om het beeld terug te laten brengen naar de opslag. De stad Teplitz (Teplice), net over de grens, bracht uitkomst. Het kuuroord Teplitz had tot 1918 bij het Oostenrijks-Habsburgse rijk behoord. Sindsdien lag het in het nieuw gestichte land Tsjecho-Slowakije. Wagner was er in zijn jonge jaren regelmatig op bezoek geweest en had er zijn prozaontwerp voor de opera *Das Liebesverbot* voltooid.

Groots en majestueus kijkt Wagner op ons neer

Teplitz was bereid het gipsmodel af te voeren op de voorwaarde dat het een plaats kon krijgen in de foyer van het net opgeleverde nieuwe stadtheater. Zo geschiedde. Guhr zegde toe het monument in brons te laten gieten en aan de stad te schenken zodra hij daartoe financieel in staat zou zijn. In 1928 was het zover. Guhr had aan een opdracht voor de stad Bochum veel geld overgehouden en liet het beeld in brons gieten. In Teplitz werd vast een plaats voor het monument uitgekozen, midden in het kuurpark. Teplitz lag in het toenmalige Sudetenland, dat sinds het eind van de Eerste Wereldoorlog onderdeel was van de nieuwe republiek Tsjecho-Slowakije. De stad was grotendeels Duitstalig, 75% tegen 25% Tsjechisch. Zoals op veel plaatsen in Midden-Europa liepen in die tijd de spanningen op. Het Wagnermonument zou daar het slachtoffer van worden. Plaatsing zou uitgelegd kunnen worden als een uiting van Duits nationalisme. Het stadsbestuur van Teplitz aarzelde en Guhr werd aangeraden zijn bronzen afgietsel niet naar de Tsjechische stad te laten vervoeren. Zo ging het ook, het monument bleef bij de gieterij staan.

Detail van het enorme beeld

Wagner Gedenkstätte

In het dorp Graupa, niet ver van Pirna en tegenwoordig een onderdeel van die gemeente, staat het Lohengrinhuis. Hier maakte Wagner de eerste muzikale schetsen van de opera *Lohengrin*. Het huis stond eind jaren twintig te koop en Guhr had het graag willen kopen, maar het ontbrak hem aan financiële middelen. Wel vroeg hij zijn leerling Sizzo Stief of deze er zijn best voor wilde doen dat het huis een herinneringsplaats voor Wagner zou worden. Het leidde ertoe dat Stief jarenlang bij het project van de Wagner Gedenkstätte in Graupa betrokken zou zijn. Om het project ook visueel te ondersteunen liet Guhr het hoofd van zijn Wagnermonument een tweede keer in brons gieten. Het werd op een sokkel gezet die door de beeldhouwer Richter werd gemaakt.

Guhr was uiteraard teleurgesteld door de gebeurtenissen in Teplitz. Stief drong erop aan dat er een andere plaats voor het beeld gezocht moest worden. Na lang aarzelen ging Guhr akkoord. Hij belastte Stief met de zoektocht. Wel stelde hij een paar voorwaarden waaraan een locatie zou moeten voldoen: de plaats van het beeld moest een relatie hebben met Wagner, de locatie moest gratis ter beschikking worden gesteld, het plaatsen moest gratis zijn en monument en locatie moesten onder officiële bescherming komen te staan.

Goed voor de omzet

Stief maakte regelmatig wandelingen in het natuurgebied van de Liebethaler Grund. Het was een gebied waar Wagner vanuit Graupa ook regelmatig gewandeld had. In 1881 had hij het, mogelijk om nostalgische redenen, nog een keer bezocht. Op een dag stuitte Stief op de Gaststätte Lochmühle. Om een lang verhaal kort te maken: de eigenaar van de Lochmühle was bereid een deel van zijn grond gratis ter beschikking te stellen. Niet omdat hij Wagner-liefhebber was maar omdat het monument publiek zou trekken hetgeen goed was voor zijn omzet.

Daarna ging het snel. Waar Dresden ronduit negatief was geweest en Teplitz aarzelend, werden de zaken rond de Liebethaler Grund voortvarend aangepakt. De gemeenten in de omgeving werkten enthousiast mee. Belangrijk was dat de gemeente Mühlisdorf, waarin het terrein van de Gaststätte lag, bereid was via de 'Arbeitsdienst' mensen te leveren om het gebied bouwrijp te maken. Er moesten rotswanden worden verwijderd, de grond moest worden geëgaliseerd en er moest een voetstuk komen waarop het beeld kwam te staan. In september 1932 werd begonnen met de werkzaamheden. Als tegenprestatie werden de arbeiders dat najaar door de opera van Dresden uitgenodigd gratis een voorstelling van de opera *Rienzi* bij te wonen.

Spoedig bleek dat de zichthoek vanuit het dal van de Wesenitz zo schuin was dat het beeld veel kleiner zou lijken dan het in werkelijkheid was. Dat kon natuurlijk niet. Het werd daarom op een enigszins aflopende ondergrond geplaatst, waardoor het naar voren leunde en groter leek. Boven het dal van de Wesenitz werd bovendien een bruggenhoofd gebouwd, waardoor de toeschouwers iets verder van het beeld kwamen te staan en qua perspectief een betere blik konden werpen.

Ondanks een koude winter verliepen de werkzaamheden vlot en op 21 mei 1933 werd het beeld ingewijd. De zestienjarige Wieland Wagner was daarbij aanwezig. Intussen waren de nazi's in Duitsland aan de macht gekomen en bij de inwijding probeerden plaatselijke nazi's de plaatsing van het monument in te lijven als een eigen prestatie.

Omsmelten

Tijdens de Tweede Wereldoorlog leek het beeld gevaar te lopen. Overal in het door de Duitsers beheerste gebied moesten klokken en andere bronzen monumenten worden omgesmolten voor de oorlogsindustrie. Dat dreigde ook het Wagnermonument te overkomen. Stief kende echter de propagandaleider van de nazi's in Dresden en hoewel hijzelf allerminst nazigezind was, wendde hij zich toch tot hem. In zijn herinneringen beschrijft hij de gebeurtenis zo:

'Er werd naar mij geluisterd en ik zal nooit vergeten hoe Salzmann (de betreffende propagandaleider, MbdW) reageerde. Hij werd onmiddellijk verbonden met het kantoor in Berlijn, dat verantwoordelijk was voor het verzamelen en smelten van grote bronzen beelden. Wat had die Salzmann een stem! Er ging letterlijk een sluisdeur open en de Berlijners werden overstroomd. Ze kwamen niet tot een antwoord. Aan het eind van de kanonnade konden ze alleen maar zeggen: "Het is geregeld!" Ons Wagnermonument bleef onaangetast.'

Bron o.a. *Das Lohengrinhaus in Graupa und Das Richard-Wagner-Denkmal im Liebenthaler Grund.*
Uitg. Edition Eichhorn.

